

Hitvallás és szolgálat

Felvilágosodástól felvilágosodásig: szuggesztív a címe Csehi Gyula professzor legújabb könyvének*. Szuggesztív és egy kicsit rejtvénytyszerű. Az olvasó kíváncsiságát nem elégíti ki azonnal. Nyugtalanít, „megfejtésre“ ösztönöz, és — tartós érdeklődést ébreszt.

Aki a címet elolvassa, azt egy pillanatra zavarba hozza a szóismétlés lát-szólágos tautológiája. De csak egy pillanatra. Mert rögtön rá kell jönnie, hogy a két szó nem azonos tartalomra utal. A pillanatnyi zavar valósággal kényszerít arra, hogy az alcímet is elolvassuk. Az alcímből azonban csak az derül ki, hogy három évszázadról szóló és négy évtized terméséből összeválogatott írások gyűjteményét tartjuk a kezünkben. A könyv sorozatjelzése — Romániai Magyar Írók — azt is elárulja, hogy a gyűjtemény reprezentatív jellegű. További műfaji-tematikai tájékoztatásért viszont a tartalomjegyzékhez kell folyamodnunk. Aki pedig a tartalomjegyzéket fellapozza, annak rá kell bukkannia a kötethez csatolt szerzői felvilágosításokra, amelyeket aztán közvetlen vallomásként olvashat.

Közvetlen vallomásként, hiszen a szerző nemcsak arról világosít fel bennünket, hogy kötetébe „alkalom szülte“ írásainak tömegéből mentett át egy töredéket, hanem hitet is tesz az írásokban kifejezett törekvések, több évtizede rendíthetetlenül hirdetett szerzői, emberi meggyőződése mellett. Ám semmiféle magyarázat sem pótolhatja a gyűjteményt magát. A kötetet annak is el kell olvasnia, aki történetesen a benne foglalt összes írásokat ismeri, még első megjelenésük idejéből. Mert nemcsak az egyes írások tanulságosak, hanem a gyűjtemény egésze is. Sőt: a gyűjtemény többet mond, mint az egyes írások külön-külön.

A szerző alkalom szülte írásokat emleget. Valójában nemes veretű publicisztika az, amit kínál. Olyan publicisztika, amely a szépirodalommal és a tudományossággal egyaránt szoros kapcsolatot tart. Adott esetben valódi szépirodalom, az esetek többségében írói eszközökkel művelt, a széles olvasóközönségnek szánt irodalomtudomány.

Irodalmi publicisztikáról lévén szó, nem érdektelen számba vennünk az egyes írások keletkezési idejét. Ez a számbavétel egyrészt a szerzőnek korszakokként változó és a kortól nyilván korántsem független termékenységéről vall. Másrészt — a hiányok révén — azokra az évekre enged következtetni, amelyek, enyhén szólva, nem kedveztek az irodalmi tevékenységnek.

A negyven és egynéhány írásnak mintegy harmadrésze a harmincas évek második felében, további közel kétharmada pedig a hatvanas évek közepétől látott

* Csehi Gyula: *Felvilágosodástól felvilágosodásig*. Írások három évszázadról, négy évtizedből (1930—1971). Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1972.

napvilágot. Az előbbieket a népfronti korszakban, az utóbbiakat a dogmatikus szemlélet oldódásának időpontjától kezdve.

A kötet legkorábbi írása *A Jövő Társadalmában*, a népfronti korszak közleményeinek többsége pedig a *Korunkban* jelent meg először. Ezek az adatok már önmagukban véve is a szerző hovatartozásáról vallanak. De erről vall a kötet írásainak minden egyes sora.

A szerző kora ifjúságától kezdve a munkásmozgalomnak kötelezte el magát, az új felvilágosodás szolgálatába szegődött. Az évtizedek óta tartó és soha be nem fejezhető szolgálat lényege az állandó tanulás és tanítás. A szerző nemcsak az iskolai és egyetemi katedráról, hanem írásban is az új felvilágosodás ígét hirdette és hirdeti, kereső-kutató, örökös hitvalló szenvedéllyel. A szolgálattevő az évek során nyilván tévelygett, sőt tévedett is, de mindig megőrizte szemléletének nyitottságát. Ezzel a tulajdonságával függ össze a jelen kötet tematikai skálájának átfogó volta is.

Csehi Gyula korán felismerte azt, hogy a szocializmus elválaszthatatlan az előző kétszáz év törekvéseitől. Felismerte a felvilágosodás és a proletár szocializmus — eltérő vonásaik ellenére is tagadhatatlan — párhuzamát. Ezért fordult a népfronti években a demokratikus polgári hagyaték felé. Ezért idézte a francia felvilágosítók harcait. Ezért tért vissza később is újból és újból a Diderot-irodalom kérdéseire.

A XIX. századból Heine, Zola, Csernisevskij és — mi sem természetesebb — a marxi életmű tanulságai foglalkoztatták. Érdeklődését azonban elsősorban a XX. század kötötte és köti le, a maga vívódásaival, ellentmondásaival és megoldásra váró elméleti problémáival.

XX. századi kérdésekkel a kötet írásainak mintegy kétharmada foglalkozik. Ezeknek egy része irodalmi kor-, sőt kórrajz a harmincas évekből, másik része irodalmi portré olyan alkotókról, mint Makszim Gorkij, Kurt Tucholsky vagy André Breton; többségük viszont az elméleti tájékozódás igényét szolgálja. Ez utóbbi csoport egyúttal a legtanulságosabb is.

A szerző valóságos önvizsgálatot tart a huszadik század filológusainak nevében. Megállapítja, hogy századunk filológiai tudományainak s különösen az irodalomtudományak a helyzete problematikusabb, mint bármikor az előző századokban. Az irodalomtudomány a társadalomtudományok kvantifikálásának, modellezésének, matematizálásának folyamatában nagymértékben lemaradt. Ezt a lemaradást próbálják behozni a különböző, divatosá váló irodalomtudományi iskolák szerte a világon. De erre törekszik a marxista szemléletű irodalomtudomány is.

Azt már régóta tudjuk, hogy az irodalom társadalmi determináltságának elvét hangoztatni korántsem elegendő. Évek teltek el azonban addig, amíg a gyakorlatban is érvényesülni kezdett egy másik elv, amely Csehi Gyula professzor dialektikus fogalmazásában így hangzik: „Semmit el nem fogadni csupán azért, mert divat; semmit el nem utasítani csupán azért, mert divat.“ A divatos iskolák eredményeivel is meg kellett ugyanis ismerkednünk ahhoz, hogy az irodalmi művek megközelítésének korszerűbb módszereit kialakíthassuk. Ezen a téren pedig — a hazai magyar irodalomtudomány vonatkozásában — Csehi Gyula professzornak köszönhetjük a legtöbbet.

Egy gazdag és korántsem lezárt életmű publicisztikai részének foglalata ez a könyv. Szerzője sokunknak példaképe. Eredményeiben önmagunkat is becsüljük.

Mózes Huba

SIMION STOILOW: Matematică și viață. — „Emberközpontú” matematikai tárgyú írásk gyűjteménye a kötet, a tizenegy éve elhunyt kiváló román tudós munkáiból készített reprezentatív válogatás. „Emberközpontú” — mondjuk, nemcsak mert egyik részében önéletrajzi, másik részében jeles matematikusokra, közöttük Bolyai Jánosra emlékező tudománytörténeti fogantatású írásokat tartalmaz, hanem mert a további két részben szereplő írások szintén a matematika és az ember, a matematika és az élet kapcsolatával foglalkoznak: a tudományágban folytatott kutatómunkával, nem függetlenül a kutatók személyétől, és a matematika filozófiai problémáival. Mindezek miatt a tartalmához külsejében sem méltatlan könyv sokkal szélesebb közönség érdeklődésére számíthat, mint a szoros értelemben vett tárgykör szakértőinek köre. (*Editura Academiei, 1972.*)

Janus Pannonius. — A magyar irodalom legelső nemzetközi hírű klasszikusa halálának 500. évfordulóján V. Kovács Sándor szerkesztésében impozáns könyv látott napvilágot. A 600 lap terjedelmű kötet a latin szöveggel párhuzamosan 33 költő fordításában Janus Pannonius költeményeinek és prózai műveinek csaknem teljes gyűjteményét nyújtja. Előszó, utószó és gazdag jegyzetapparátus egészíti ki, növelve a kötet értékét. Az igényes és nagyszabású vállalkozás méltó tisztelgés a nagy reneszánsz költő emléke előtt. Együtt valljuk az előszóiró Csorba Győzővel: „A nagyság a rábocsátott fényt sokszorosan veri vissza, s rangot kölcsönöz a tisztelgőnek is.” (*Tankönyvkiadó, 1972.*)

La souveraineté au XXe siècle. — Az R.-J. Dupuy szerkesztette *Relations et institutions inter-*

Hogy Erdély ipara a századok folyamán meglehetősen fejlett volt, többé-kevésbé tudjuk. Kolozsváron például a sokat emlegetett ötvösségen és kőfaragáson kívül hírneves nyomdászat, lakatosság, puskaművesség, lóporkészítés alakult ki. Torockó ismert volt sokirányú bányászatáról és vasfeldolgozásáról, Zalatna, Brád, Abrud, Nagybánya aranykitermeléséről, Kézdivásárhely vargáiról, szeszfőzdeiről, Marosvásárhely bútorgyártásáról, építőiparáról, Brassóban, Szebenben, Segesváron és Medgyesen pedig az iparágak egész sora emelkedett ki.

Mit tudunk azonban arról, hogy mennyiben járultak hozzá az ipar kialakulásához a történelmi feltételek, hol és mennyit nyomtak a latba a gazdasági adottságok, például a nyersanyag-lelőhely, a vízi energiaforrás, a megfelelő közlekedési, szállítási és értékesítési lehetőségek, miben segítették a kibontakozást a szubjektív adottságok, az emberi készségek, a tapasztalat vagy a vállalkozókedv?

Ne kérdezzünk tovább, a felelet csupán egy lehet: iparunk múltjáról vajmi keveset tudunk. Mert készült ugyan néhány jó tanulmány a hajdani Torockó iparáról, a kolozsvári ötvösségről és kőfaragásról, tudunk egyet-mást néhány nagyobb kulturális központ régi nyomdászatáról, egykori só- és nemesfém-bányászatunkról, de ahhoz mérten, hogy a fejlettebb országok történettudománya mit „hajtott fel” kézművesi múltjáról, és mennyit tudunk hajdani királyainkról és hadjárataikról, ahhoz képest ipartörténeti téren bizony sovány ismeretanyaggal rendelkezünk.

Bocsáttassék meg nekem, hogy laikusként ilyen megállapításokat teszek — mindez különben sem az én „eredeti” meglátásom —, csupán újra meg újra eszembe jutott egy érdekes könyv olvasásakor.* Mert érdekes — a nem szakmabeliek számára is — és fölöttébb elgondolkoztató a két kolozsvári történész műve. A Hunyad megyei Batizon a múlt század során működött manufaktúráját, keménycserépkészítő műhelyt mutatja be Ha most ezt a mondatot úgy folytatnám, hogy „... de nem unalmasan, nem szakszerűen”, akkor kétes értékű dicsérettel illetném a szerzőket, mert munkájuk szakértésről, a kérdés elmélyült tanulmányozásáról vall, az pedig mintegy rátét, hogy a könyv több fejezete mint olvasmány is érdekes.

A kötet jelentőségét előszavában Constantin Dăicovicu akadémikus többek között a következőképp méltatja:

„Első eset, hogy országunknak egy olyan jellegű és jelentőségű manufaktúrájáról, mint a batizi, a termelés egész komplexumának szakavatott tanulmányozása révén átfogó és teljes képet kapunk.”

Valóban, az átfogó teljesség a könyv legnagyobb érdeme. A szerzők bőven elemzik a batizi manufaktúra idején (1805—1865) kialakult európai és or-

* M. Bunta—P. Gyulai: Batiz. Monografia manufacturii de faianță fină. Bibliotheca Musei Napocensis II. Cluj, 1971.

szágos fajánszipari helyzetet, a jelentősebb erdélyi, munténiai és moldvai műhelyeket, leírják a batizi „vállalat“ kialakulásának gazdasági, történelmi föltételeit, a fölvirágzás különböző szakaszait, majd a hanyatlás és megszűnés körülményeit. Bemutatják magát a műhelyt, a nyersanyagokat és nyersanyagforrásokat, a termelés egész folyamatát, kezdve az anyagelőkészítéstől az égetésig, de képet nyernünk a hajdani dolgozókról, az eladás, értékesítés módjáról, sőt a különböző városokban alkalmazott megbízottakról, ügynökökről, a raktárhálózatról, kiállítási szereplésekről is. Végezetül a könyv színes műmellékleten, valamint katalógusban szemlélteti a hajdani üzem napjainkra fennmaradt termékeit.

Nem könnyű munkára vállalkoztak a szerzők; nem csupán, mert sok tekintetben szűz talajon, töretlen úton jártak, hanem olyan tekintetben is, hogy a kerámiaipar történetét nemcsak ipartörténeti és gazdaságpolitikai kérdés, hanem művelődéstörténeti és iparművészeti is. Bunta Magda és Gyulai Pál e nehézség teljes ismeretében láttak munkához, és kutatótevékenységük mindenre kiterjedt. Történész-ként vázolták a korabeli gazdasági és politikai viszonyokat, régészket nem elégedtek meg a ránk maradt írásos dokumentumok és kerámiatárgyak tanulmányozásával, hanem kiterjedt ásatásokat végeztek a faluban, és az értékes leletek nem egy esetben döntő bizonyítékul szolgáltak sok vitatott kérdés tisztázásában; végül pedig művészettörténészekként a hajdani műhelyben készült áruk sajátos formáit, stílusát, művészeti vonásait értékelték.

Hogy miként alakul ki az akkori visszamaradt Erdély egy félreeső falujában olyan üzem, amely 10—15 évi munka után már versenyre kel a bécsi és cseh gyárak portékáival, sőt külföldre is szállít, az önmagában véve is érdekes ipartörténeti kérdés. A szerzőknek azonban sikerült a batizi üzem és vezetőik tevékenysége folytán nem egy olyan jelenséget is megvilágítaniuk, amit számunkra is tanulságul szolgál, s meggondolkoztat.

*

A „gyár“ műszaki vezetője és társalapítója a Triestből Bécsen, Kassán át ide került Georg D'André. Hogy francia-e vagy olasz, számunkra nem érdekes, fő az, hogy szívvel-lélekkel erdélyivé lett, első sorban annak révén, ahogy a hazai körülmények közé „beépült“. Kezdte azzal, hogy az első csákványágástól fogva itthoni, batizi embereket alkalmazott, s közülük kiváló szakmunkásokat nevelt ki. Bécsből, Kassáról csupán egy-két alkalommal hozatott különösen képzett szakembereket, amikor bővítésre, új gyártásmód alkalmazására került sor. A hazai dolgozó pedig nem kis hasznára vált; nem csupán olcsó munkáskezet jelentett, de tehetséges embereket is, akik a hagyományos erdélyi kőfaragás, famegmunkálás, fazekasság sok-sok eljárását, motívumát, tapasztalatát ültették át a kerámiaiparba. A hazai ornamentika sajátos vonása, a gazdag növénydíszítmény és az erős stilizáltság mihamar a batizi kerámia egyik eredeti színe lett.

Míg az akkoriban létesült ilyen üzemek Európa-

TÉKA

nationales (Nemzetközi kapcsolatok és intézmények) sorozat kötetének igényes címe (A szuverenitás a XX. században). A nemzetközi élet e központi fogalmának történeti tárgyalását sejteti. Ehelyett azonban a nyolc szerző egy-egy fejezetben a szuverenitás és különféle nemzetközi gazdaság-, tudomány- és művelődéspolitikai intézmények, tervek, szervezetek aktuális világpolitikai jellegű kölcsönhatásait elemzi: a szuverenitások dinamizmusát „a nemzetközi intézményekkel tarkított világban“, főként Nyugat-Európa viszonylatában firtatják. A nemzetközi jog, a nemzetközi élet szuverén alanyainak és az ENSZ szakosodott intézményrendszerének szentelt fejezet már felveti az Egészségügyi Világszervezet „kvázi-szuverenitásának“ kérdését is. R.-J. Dupuy szerint a magasabb dimenzióban megvalósuló szuverenitás soha nem volt életereőbb, mint éppen évszázadunkban. (Armand Colin, 1971.)

MARCEL PETRIȘOR: Curente estetice contemporane. — Mintegy száz oldalon felvázolni a jelenkori esztétika főbb irányzatait — olyan vállalkozás, amelynek nehézségeivel, kockázataival a szerző, a mai román esztétika ígéretes tehetsége, a jelek szerint nagyon is tisztában volt. Aggályaink fokozatosan átadják helyüket az elismerésnek, amint Lukácsról, Husserlről, Heideggerről, Benseről olykor vitatható, de sosem felületesen odavetett gondolatait olvassuk. Bibliográfiája nem terjedelmével, hanem a szelekció biztonságával vívja ki a tárgyban járatosabb olvasó tiszteletét, a kevésbé szakavatott pedig hasznos eligazítást kap a további tájékozódáshoz. (Univers, 1972.)

GEORGE STEINER: Egyre távolabb a szótól. — A kötet a mai angol irodalomkritika

egyik legjelentősebb, Európa-szerte is legismertebb képviselőjének az esszéit tartalmazza. Steinert, egyes kritikusaik szerint, a nyelvfilozófia érdeklődésén, s az elemzett művek csak ürügyül szolgálnak számára elméleti tételeinek illusztrálására. A kötetben közölt tanulmányok alapján nehéz eldönteni, igaz-e ez a vélemény. Tény azonban, hogy ragyogó esszéjében, *Az odvas csodában*, amely Németországban máig tartó vita hullámaint verte fel, csillogó éleselméjűséggel mutatja ki, milyen szerepet játszott a német nyelv a fasizmus térhódításában, és hogyan züllött Goethe, Schiller, Kleist és Heine nyelve náci zsargonná. (*Európa, 1971.*)

KARDOS PÁL: Babits Mihály. — Ez az eddigi legterjedelmesebb Babits-monográfia. Az írói fejlődésrajzba ágyazott elemzésekben sok az új szempont és gondolat. Babits egyéniségének és pályájának áttekintő bemutatása mellett nagy értéke a könyvnek a „Babits utókor” című részletes fejezet s a filológus igényeket kielégítő bibliográfia és mutató. Az elmúlt korszak Babits-kutatásai után Kardos Pál monográfiája is nagymértékben hozzásegít ahhoz, hogy a nagy költő titkaiból, verseinek rejtett szépségéből minél többet ismerhessünk meg. (*Gondolat, 1972.*)

EDUARD MÖRIKE: Mozart in drum spre Praga. — A szerény külsejű kis kötetet a címlapon díszelgő két név véteheti meg a nem muzsikussal is. No meg a harmadik, a városnév: Prága. S jól sejti az olvasó: arról az útról van szó, amely a Don Giovanni diadalmas ősbemutatója felé vitte Mozartot. A múlt század halk hangú, meditatív hajlamú költőjének novellájáról egyébként Babits Világirodalomtörténetében ol-

szerte néhány francia, angol cseh, spanyol bányából importáltak drága pénzen a nyersanyagot, addig a batizi üzemalapító a környéken keresett és talált kitűnő fehér, sárga és vörös agyagot, kvarcot, a színezéshez pedig fölhasználta az Erdélyi Ercegyesség aranyát, ezüstjét, kobaltját, sok egyéb ásványát, amelyek hozzájárultak a batizi kerámia jegyeinek kialakításához, s megkönnyítették betörését a piacokra.

Az erdélyiesülés koronáját azonban a formakeresés jelentette. A korabeli ízlésnek megfelelően d'André gyártotta az empire, neobarokk, biedermeier csészéket, tányérokat, vázakat, másfelől viszont kitartóan kereste az erdélyi nyersanyagoknak, a saját újításainak megfelelő külalakot. Figyelmesen tanulmányozta például a híres erdélyi ötvösművészet remekeit, és jó néhány készítményén az aranyserlegek, ezüstkelyhek kecsességét sikerült a kerámia nyelven visszaadnia. Más gyártmányai az ónkannák, ónkupák vonalait követik, de megfigyelte a paraszti készítésű faedények, a kártyusok, csebrek, deberek sajátosságait, s mindezt sikeresen ültette át a keménycserép-tárgyakra.

Nem vált volna azonban igazán erdélyivé, ha nem fedezi föl, hogy szűkebb hazája a kultúrák találkozásának földje. Hunyad megye közismerten gazdag dák és római építészeti s művészeti emlékekben. A kőedények, egykori fazekasmunkák, ásatásokból előkerült fémtárgyak láttán a batiziak remekművű antik jellegű amforákat, gyümölcsöstálakat készítettek. De formáztak török rézedényekre jellemző hasas kannákat, fűszertartókat, csészéket is.

Amit apja megalapozott, a fiú, D'André Ferenc tovább vitte. Enyeden tanult, majd Bécsben végezte el a műgyétemet, de már tanulmányi évei alatt is a császárváros egyik porcelángyárában dolgozott, azután pedig Angolhonban tőkéletesítette üzemi ismereteit. Itthon kitartó kísérletezés nyomán sikerült előállítania — hazai anyagokból — az ún. fekete porcelánt, azt a kemény, fémes csillogású, sajátságos batizi terméket, amellyel bécsi, pesti, kolozsvári, brassói, szebeni kiállításokon tűnt fel. De az aranylüszteres díszítés, végül pedig a porcelán első hazai — noha csak laboratóriumi — előállítás mind az ifjú D'André nevéhez fűződik.

Föl kell tennünk a kérdést, hogy ma, amikor a népi kerámia újjászületésének vagyunk tanúi, amikor a korondi vagy a csikdánfalvi termékek iránt éppolyan nagy a kereslet — külföldön és belföldön —, mint a segesvári fajszen vagy a kolozsvári porcelán iránt, akkor mennyiben követjük az új formák, díszítőelemek, kifejezőeszközök keresésében a batizi mesterek útját? Mai üzemi tervezőink, népi fazekasaink, iparművészeink támaszkodnak-e eléggé az erdélyi hagyományokra, megfigyelik-e a dák és római antik művészet itthon föltárt leleteit, a kelta, avar vagy szláv eszközök sajátosságait, hát a hajdani ötvösség ma is látható termékeit? Fölfigyelnek-e az egykori réz-, ón-, cink-, kőedények sugallta lehetőségekre, avagy a csebresek, kádárok, bognárok készítményeinek művészi adottságaira? A Batizt bemutató mű sok útbaigazítást ad e tekintetben.

*

Külön felfedezés volt számomra a két Nalátzy szerepének méltatása. A könyv szerzői azzal, hogy jelentőségükhöz méltón tárgyalják apa és fiú, a manufaktúrának helyet és támogatást nyújtó batizi birtokosok munkáját, nemcsak e két reformpárti, liberális gondolkodású emberről alkotott képünket egészítik ki, számot adva irodalmi, politikai tevékenységük mellett ipartelepítő törekvéseikről, hanem az egész reformkor jobb megismerését is szolgálják. Mert tudunk ugyan sok mindent Széchenyi, Wesselényi, Kossuth alapítványairól, szervező vagy közirói tevékenységéről, amellyel az ipar, kereskedelem, közlekedés fejlődését, a mezőgazdaság korszerűsítését szolgálták, de kevés az ismeretünk a Lánchíd-építéshez képest nem látványos létesítményekről és a nem annyira kimagasló egyéniségek iparhonosító fáradozásáról. A Batizt bemutató mű ipartelepítésünk szerényebb kezdeteiről, modern gazdaságfejlesztésünk első, tapogatózó és nem országos ügygé nőtt lépéseiről nyújt mély látásra valló képet.

Idézzük végezetül a bevezetőt író Ștefan Pascu történésznek, a Babeș—Bolyai Tudományegyetem rektorának utolsó mondatait: „Hozzáértésük és szorgalmuk teljes és átfogó monográfiában öltött testet. Tudomásom szerint ez a legteljesebb ilyen jellegű monográfia országunkban; egy manufaktúra monográfiájának modellje, amely megérdemelné, hogy minél több hasonló mű kövesse.“

Történészek dolga, a szakmai kritika feladata rámutatni a könyv esetleges hibáira, tévedéseire. Én csupán óhajomat fejezném ki: szeretném ennek a könyvnek összevont változatát magyarul is olvasni; minden bizonnyal széles körű érdeklődést váltana ki.

Herédi Gusztáv

Laikusok a bíraskodásban

Gyakran idézik Edward Levi híressé vált mondatát: „A jogi gondolkodásnak megvan a saját logikája.“ Vajon van-e „saját igazsága“ is?

A jogfilozófia egyik „örök“ kérdéséhez érkeztünk, jog és igazságosság, „törvényes jog“ és bírói jog régen posztulált ellentétpárjához. A bíraskodás állami funkcióvá válása után az értetlenség köde lengte körül az igazságotstás folyamatát. A sajátos szakértelmet megkövetelő bírói státusnak az államszervezetbe történt beépülése és a jog elidegenedett jellege egyaránt hozzájárult az igazságszolgáltatás elmerevítéséhez. Talán éppen ennek ellensúlyozására vált szükségessé a pozitív jogtól független, általános, „természetjogi igazságérzet“ képviselője. Így vonult be — a mindenkori politikai érdekeknek megfelelően — a laikus elem az igazságszolgáltatásba. Szerepeltetésének érvei számosak: érvényesítheti a józan ész, a mindennapi élettapasztalat fölényét a formális jogi értékeléssel szemben, a józan észé, amely adott helyzetekben érvényre juttathatja

vashattunk, arról, ahogyan Mórike híres látomása „a biztos, korai vég tragikumát különös sejtelmességgel érezte-ti“. Hálával tartozunk a zenei kiadónak, amely a nagy muzsika népszerűsítését ezáltal, s reméljük, nem utoljára, az igazi irodalomra bízta. (*Editura muzicală a Uniunii Compozitorilor, 1972.*)

JOHN W. HARBAUGH—DANIEL F. MERRIAM: Aplicatiile calculatoarelor in geologie.

— Egyre újabb területekre hatol be a matematika, s egyre újabb tudományágakat hoz létre azon a „felületen“, ahol egy-egy klasszikus diszciplínával érintkezésbe lép; így lehettünk tanúi újszólván napjainkban az ún. geomatematika megszületésének is. Ez a munka, melynek eredetije mindössze négy éve, 1968-ban jelent meg, két kiváló amerikai szakember összefoglalója az új tudományágban — a „számítógépesített“ geológiában — elért eredményekről s arról a várható fejlődésről, melynek perspektívája a fiatal tudományág előtt áll. Tekintettel hazánk gazdagságára különféle ásványi kincsekben, melyeknek feltárását még korántsem tekinthetjük befejezettnek, a kutatásban nyíló új utakat behatóan ismertető mű fontos kézikönyv a szakemberek számára. (*Editura tehnică, 1972.*)

JÓZSEF ATTILA: Világizzása hőmérsékletem. — Szellemi

„diákbetegségek“: sematizáló általánosítások, a részletekben való elveszés ellen szerkesztődött ez a kötet. Hangulatok, költői eszközök vizsgálatát, ismétlődések, a gyakoriságok megfigyelését igyekszik elősegíteni: megkönnyíti az írás műhelytitkaiba való bepillantást, hogy a vers több legyen, mint pusztá olvasmány-élmény. Mindehhez az Utószó kínál hasznos „receptet“. (*Dacia, 1972.*)

TEKA

STEFAN MUNTEANU: Stil și expresivitate poetică. — A temesvári román nyelvész könyvében a stilsztika főbb kérdéseit veszi számba először történeti beágyazásban (az ókori retorikáktól a mai irányzatokig), majd a szépirodalmi szöveg vizsgálatára alkalmazható módszeres alapelveket tárgyalja: a nyelvi elemek expresszivitásának vizsgálatát, a lélektani és esztétikai szempontú elemzések lehetőségeit, a leírás és a történetiség kapcsolatát. Ezek mellett olyan fontos fogalmakkal is behatóan foglalkozik, mint a kép, a szövegösszefüggés és az egyéni stílus. Eppen ezért Munteanu könyvét mint egy eléggé átfogó szintézist jól használhatják a stilsztika iránt érdeklődők. (*Editura științifică, 1972.*)

Művészet és közérthetőség. Tanulmánygyűjtemény. Szerkesztette Szerdahelyi István. — A tanulmánykötet a Magyar Tudományos Akadémia Összehasonlító Művészetelméleti Interdiszciplináris Munkabizottsága konferenciájának az anyagát tartalmazza. A szerzők a művészeti ágak közötti azonosságokat és különbségeket a művészeti közérthetőség alapján vizsgálják. A cél az, hogy a művészeti jelenségek lényegét a társalmi művészeteket, valamint a különféle kifejezőmódokat mint egymáshoz hasonló közlésfolyamatokat kutató szakemberek közreműködésével próbálják megmagyarázni. Ezért az irodalom, a folklór vagy a képzőművészet esztétái mellett a filozófus, a szociológus, a pszichológus és a nyelvész is kifejti itt véleményét a művészetrel összefüggő közérthetőségről. (*Akadémiai Kiadó, 1972.*)

VIRGINIA WOOLF: Eseuri. — Az angol nyelvterületen régóta nem kelt megütközést, de még feltűnést sem, ha egy írő-

a méltányosság elvét, és megvalósíthatja a közvélemény ellenőrzését az igazságszolgáltatás fölött.

A jogi szakképesítést nélkülöző, a bírásokban hosszabb-rövidebb ideig részt vevő ülnökök, esküdtek (a „laikus elem”) tevékenysége azonban számos kérdést vet fel. Elsősorban részvételük reális értéke vitatható; a szocialista igazságszolgáltatásban emellett maga az intézmény értelme is megkérdőjelezhető. Felhozható például, hogy a szocialista demokrácia a társadalom minden viszonylatában megnyílvánul, az igazságszolgáltatás népi jellege mind a jog alapelveiben, mind a bírósági szervek összetételében megvalósul.

Izgalmas kísérlet a kérdés jogszociológiai vizsgálata*, hiszen a szocialista bírásokban részt vevő laikus elem szerepének igenlő vagy tagadása szociológiai alátámasztást igényel.

A Kulcsár Kálmán tanulmányában elemzett felmérés megvizsgálja a népi ülnöki intézmény helyét a bíróság belső szervezeti felépítésében, szervezési kérdésekkel foglalkozik, áttekinti az ülnökök megválasztásának és behívásának kritériumait. A figyelem elsősorban természetesen a tényleges igazságszolgáltatási tevékenységre összpontosult.

A szerző szerint az ülnöki vélemény a társadalom más és más rétegeit képviseli; összetevése a szakbírói véleménnyel azért is szükséges, mert az élettapasztalat (sőt, esetenként a szakképzettség) megkönnyítheti az ítélezést. Továbbá: az ülnök képviselte társadalmi ellenőrzés „hibakijavító jellegű”; ugyanakkor az állami jogpolitika terjesztésének tájékoztatási csatornája is lehet.

Az ülnök vázolt elméleti modelljétől azonban a vizsgált valóság némiképp eltér. Kiderült, hogy a városiakat, a férfiakat és a nyugdíjasokat aránytalanul magas százalékban választják a tisztségekbe, s a torzulás csak fokozódik az ülnökök tényleges részvételre való behívása alkalmával. Sajátos „tehetlenségi erő” hat, amely gyakorivá teszi ugyanazon személyek többszöri megválasztását, különösen a könnyen nélkülözhető nyugdíjasok és a háztartásbeliek köréből. A jelenség magyarázatát egyrészt a bírói szervek (általában) spontán ellenállása adja, amelyet a szervezeti idegen, a döntési tevékenységet esetleg megzavaró laikus elem megjelenésekor tanúsítanak. A fennakadásoktól való félelemmel indokolható a munkahelyek magatartása is; a nehezen nélkülözhető munkaerőt ritkábban javasolják a népi ülnöki tisztségre.

A vizsgálat adatai szerint már a szervezési szakaszban eltorzul az elméleti modell. A tényleges döntési tevékenységben betöltött szerepük is eltér az eszményitől; a laikus elem a hivatásos bíráknál konzervatívabb magatartást tanúsít általános jogpolitikai kérdésekben. Az ítélelhozatal során azonban a bírótól eltérő vélemény kinyilvánítása már rendkívül ritka; a megkérdőjelezett nagy részénél még lappangó ellenvéleményt sem sikerült kimutatni. Különösen feltűnő a vidéki ülnökök passzívítása (a vidékiségi sajátos tekintélytiszteltetbe

* Kulcsár Kálmán: A népi ülnök a bíróságon (Jogszociológiai tanulmány). Akadémiai Kiadó. Budapest, 1971.

ágyazott megnyilvánulása ez). A vizsgálat kimutatta, hogy a passzívitas már az ügyek iránti érdeklődés hiányával kezdődik.

Ritka érdemi észrevételeik tárgya tekintetében a népi ülnökök szerepfelfogása azonban valóságos. Kiderült, hogy a tényállásmegállapítás és a büntetés kiszabás az a terület, ahol az ülnökök érdemlegesen részt vesznek a bírói döntésben. Itt érvényesíthető életpaszttaluk, amelyet általában a laikus elem legértékesebb tulajdonságának tartanak. Roscoe Pound megfogalmazta, hogy a bírónak egy ügy eldöntése kapcsán két irányban kell gondolkodnia: egyrészt felismerni az igazságot, másrészt a felismert igazságot az anyagi és alaki jogszabályoknak megfelelően felmérni.

Természetesen a népi ülnökök a jogi szaktudás hiányában hátrányban vannak az esetek jogi minősítésénél; de szerepeltetésüknek nem is ez a lényege. Kulcsár lehetőségként értékeli a laikus elem esetleges sajátos szakmai ismereteinek hasznosítását a bírói döntés során. Véleményünk szerint ez a lehetőség inkább csak elméleti jelentőségű. Valóban szólhatunk a felgyült életpaszttal hasznosításáról bizonyos területeken (munkaügyek, ifjúságvédelem). De ha sajátos szakértelem szükséges, a törvény előírt módon a hivatásos szakértők közreműködése elengedhetetlen.

A laikus elem ideális modellje megvalósulásának folyamatát — figyelmeztet a szerző — „a konkrét, a történelmi folyamatok által alakított társadalmi összekapcsolás nélkül lehetetlen megérteni“. Ezzel tökéletesen egyetérthetünk. Bár az ideális modell társadalmi összetettsége nem valósult meg teljesen, a laikus elem bírósági szerepének jelentősége kategorikusan nem tagadható. Igaz, az általános tapasztalat szerint a laikus elem részvétele egyre csökken, amint azt egyes szocialista országok gyakorlata is jelzi. Ez a folyamat az egyes országok történelmi helyzetének ismeretében értelmezhető. Kulcsár Kálmán a kiutat „a reális lehetőségekhez jobban igazodó jogi szabályozás“-ban látatja.

Érdekes az az észrevétel, amely szerint a népi ülnökök részvételének célja és értelme szerepeltetésük legfontosabb célja, amint a felmérések is megállapítják, *szervezetidegen* elemek beépítése a bírói tanácsba. A válaszok során kiderült, hogy az eseti jellegzetességek azok, amelyek leginkább felkeltik a népi ülnökök figyelmét. Ebből fakad jellegzetes „személyre-koncentrátságuk“, ellentétben a szakbírók „szabályra-koncentrátságával“. A *szervezetidegen* laikus elemek lehetősége nyílik az esetleges rutindöntések feloldására, esetre-irányultságával sikeresebben képviselve a társadalmi méltányosságot.

Ez a sajátosság nemcsak a bírói munkában, hanem az állami döntési folyamatok egészében hasznosítható. A „szakmaidegen“, a laikus elem részvétele a szocialista állam szerveinek munkájában az *eset- és személyre-koncentrátság révén* válik hasznosíthatóvá. Ha megvalósul a laikus elem sajátos szakképzettségének érvényesülése is, a szervezet kereteitől függően a „szaktevékenység politikai tevékenységgé válhat, mint ahogyan a politikai tevé-

TEKA

nő az esszé is műfajának tekinteti. Woolf hosszú ideig volt a Times Literary Supplement recenzense, ami nem éppen haszontalan inaskodás, koralegesebb elméihez, többek között Lytton Strykerhez. Keyneshez fűzték szoros baráti kapcsolatokat. Fegyelmzett gondolkozásmódja, ítéleteinek biztonsága, tág látóköre még ebben az exkluzív társaságban is, amely a Bloomsbury Group néven vált ismertté, kiváltságos helyzetet biztosított a számára. E kötet írásából kitűnik, hogy az író a legnemesebb angol esszé hagyományokat folytatja. Elég volt ezekhez hozzáadnia egyéniségét, hogy minden sora becses és élvezetes olvasmány maradjon, ameddig csak az esszé műfaja élni fog. (Univers, 1972.)

A gépek születése. — Előrelátó szülő volt, aki megvette iskolás korú fiának vagy lányának a Gyermekenciklopédia könyvesboltjainkban kapható kötetét; előrelátó volt, mert bizonyára felmérte, hogy ezek a jól szerkesztett, gazdagon illusztrált, tarka kötetek életre szóló élményt jelenthetnek a világ csodálatos dolgait megérteni vágyó gyermeki értelem számára. Ez a kötet is — a sorozat ötödik darabja — szép grafikai kiállítás mellett elsősorban élménykeltő, vonzó voltával emelkedik a hasonló könyvek legtöbbje fölé, s nem utolsósorban azzal a figyelemre méltó igyekezettel Dala László, a szöveg írója részéről, hogy a jelenkor legmindennapibb, mégis egyik legérdekesítőbb tüneményét, a gépet történeti fejlődés eredményeként ismertesse meg a gyermekekkel. (Móra, 1972.)

DEZSŐ ERVIN: A lézersugár. — A lézersugár, a hatvanas évek technikájának csodálatos találmánya egyre inkább teret hódít életünkben. Az orvostu-

dománytól az űrhajózásig, a számítógéptechnikától a csillagászatig ma már alig találunk olyan kutatási területet, ahol a lézersugár valamiképpen ne járulna hozzá a kutatómunka sikeréhez. Ezt a műszaki csodát igyekszik Dezső Ervin megismertetni olvasóival, megérteni működését, tulajdonságait. Felvázolja az elektromágneses (fény-)hullámok tulajdonságait, a lézer működési elvét, valamint a főbb lézertípusok elvi-szerkezeti sémáját. E sajátosságok ismeretéből megérthetjük a széles körű alkalmazás titkát. A szerző ugyanakkor megismerteti a lézersugár legfontosabb felhasználási területeit, előrevetítve néhány távlati lehetőséget is. (*Dacia*, 1972.)

Kalevala. — A Téka sorozatban 1969-ben megjelent, mutatónak szánt részlet, a *Kalevala földjén* után a fiatalon elhunyt műfordító, Nagy Kálmán rendkívüli vállalkozása most már teljességében előtünk áll. A több mint tíz évi munkát igénylő, költői szépségű, mai nyelven szóló Kalevala-fordítás, melyet nyugodtan összemérhetünk Vikár Béla híres tolmácsolásával, lényegében Nagy Kálmán életművével azonosítható; ám nemcsak egy ember tehetségének és szorgalmának maradandó jelzése, hanem bizonyítéka a romániai magyar irodalom gazdagságának is. Nemzetiségi könyvkiadónk méltó módon, igényes grafikai kiállítással, Baász Imre művészi illusztrációival tiszteltgett a teljesítmény előtt. (*Kriterion*, 1972.)

SZERDAHELYI ISTVÁN: Költészet-esztétika. — A kötet tagolása: A költészet fogalma, A költői tartalom, A költői forma — a hagyományos tárgyalásmódot látszik követni, annak is a Lukács-iskolától művelt változatát. Az alfejezetek viszont némileg haszno-

kenység szakirányúvá válása is egyre inkább és egyre változatosabb formákban észlelhető". (Hadd jegyezzük meg, hogy e kérdés egyik első elemzője Erdei Ferenc volt.)

A népi ülnök munkája az eszményi modellhez egyre inkább közelítve a közéleti frissesség megnyilvánulásává, a politikai hatalom megújuló demokratizmusának jelévé válhat.

Kozma László

Harcos antifasiszta szolidaritás

A két világháború közötti nemzetközi antifasiszta mozgalomban jelentős helyet foglalt el a román nép és a vele együtt élő nemzeti kisebbségek fasizmus elleni küzdelme. A nemes harc hagyományait mutatja be Ion Babici nemrég megjelent művében.* (A tehetséges, még aránylag fiatal történész könyvét Petre Constantinescu-Iași akadémikus, a hazai és nemzetközi kommunista és antifasiszta mozgalom ismert harcosának előszava vezeti be.)

A gazdag tényanyag feltárásán és ismertetésén túl a mű erénye az igazi hazafiság és a proletár nemzetköziség szoros összefüggésének a bemutatása. A romániai antifasiszták célkitűzései megegyeztek a nemzetközi fasizmus elleni harc feladataival. Minden egyes sikerük, megvalósításuk, a hazai szélső-jobboldali erők, a Vaszgárda elleni harcuk a többi ország népeinek antifasiszta küzdelmét is erősítette. Ennek a harcnak a vezetője — amint azt a szerző is hangsúlyozza — a kommunista párt volt, amely az illegális nehézkörülményei között is minden lehetőséget felhasznál a munkásosztály, az egész nép mozgósítására, a hazai és nemzetközi fasizmus veszélyének elhárítására irányuló harcában. A kommunisták a proletár nemzetköziség szellemében tárták fel a dolgozó tömegek előtt, hogy a román nép társadalmi és nemzeti érdekei elválaszthatatlanok a nemzetközi munkás- és antifasiszta mozgalom céljaitól. A romániai antifasiszta tollforgatók számos cikket közöltek a korabeli kommunista, szocialista és haladó sajtóban; a mozgalom tüntetéseket szervezett a német és olasz konzulátusok előtt; anyagi segítséget nyújtottak; jelen voltak a különböző nemzetközi konferenciákon és kongresszusokon, és kivették részüket a fegyveres segítségből is.

A könyv szerzője nem egy olyan megnyilvánulást ismertet, amelynek során a hazai és nemzetközi fasizmus ellen harcoló román munkásosztály mellé felsorakozott a parasztság, az értelmiség jelentős része, sőt számos demokratikus érzelmű és józanul gondolkodó burzsoá politikus is.

A román nép és az együttélő nemzeti kisebbségekhez tartozó munkás, paraszt, értelmiségi és

* Ion Babici: Solidaritatea militantă antifascistă. Editura politică. București, 1972.

— esetenként — haladó érzelmű polgári elemek közös fellépése a fasizmus elleni harc és a nemzetközi szolidaritás megnyilvánulásának másik igen fontos jellemzője.

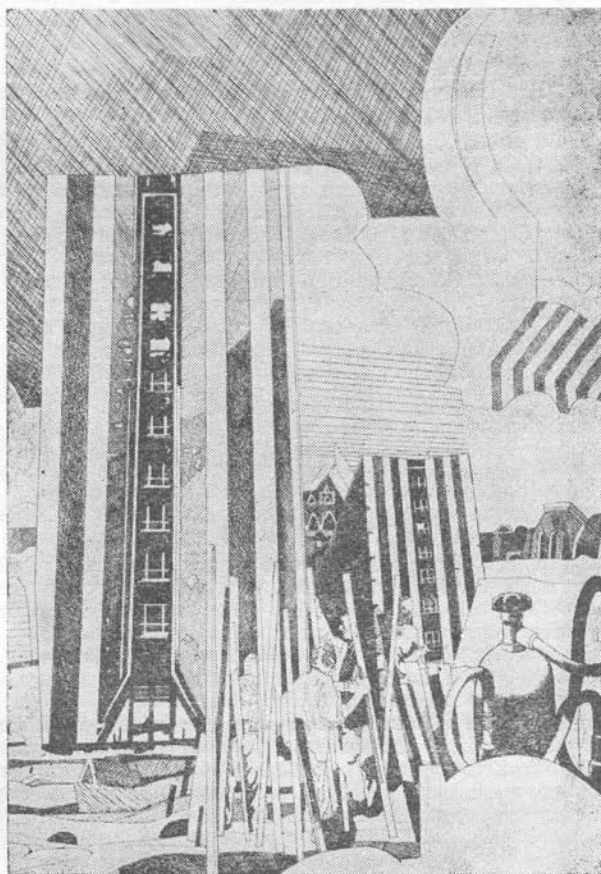
Sajnálatos, hogy az egyébként gazdag forrásanyagra támaszkodó szerző — valószínűleg a nyelv nemismerése következtében — nem hasznosította kellőképpen a magyar nyelvű lapokat, melyek ugyancsak bővelkednek a romániai népi tömegek antifasiszta megnyilvánulásait, nemzetközi szolidaritását tükröző dokumentumokban. 1933—1939 között ugyanis legalább harminc olyan legális és illegális magyar nyelvű újság jelent meg, amely bőven tudósított a romániai antifasiszták nemzetközi szolidaritási akcióiról. A szerző azonban mindössze három-négyből idéz. De a hazai magyar történészek is adósak még e harminc kiadvány anyagának alaposabb feltárásával.

I. Babici monografikus munkája mindenképpen nagy érdeklődésre tarthat számot, s megfontolandó magyar nyelvre való lefordítása.

Turzai Mária

TEKA

sítják a klasszikus esztétikáktól eltérő, sőt azokkal szemben fellépő eljárásokat és eredményeiket. A szerző a költészetet mint verset és (külön) mint lírát, mint emelkedett stílust, mint képes beszédet tárgyalja, módot talál az intenzitás és a rövid formák viszonyának vizsgálatára. Különös figyelmet érdemel a tükrözélmélet kritikai és történeti újrafogalmazása a költői tartalom és forma vonatkozásában. Bőséges jegyzetanyagával ez a kötet a szerző erudícióján túl tekintést enged a költészet-esztétikai kutatások irodalmába. (Kossuth Könyvkiadó, 1972.)

Paulovics László:
Az új város